

a fejlesztés tartalmának igényes kiválasztása, hiszen segítségével eredményesen érvényesíthető a pedagógus szakmai törekvése.

A személyiségfejlesztés újszerű lehetőségeit kínálja a Tárogató Bt. kiadásában a közelmúltban megjelent „Hüvelykujjam almafa...” című komplex összeállítás. Az antológia kiemelkedő nevelési és módszertani érdeme, hogy az óvodás és kisiskolás gyermekek, az életkori sajátosságuknak megfelelően, könnyen megismerhetik és megtanulhatják a válogatott versek, mesék és mondókák szövegét. Az irodalmi élmény mellett fokozatosan érvényesül a játékos tanulás lehetősége. Az átélt érzelmek mozgással, szóval és manipulálással történő kifejezésével a gyermek a megismerés folyamatának cselekvő részese lehet. A hétköznapiakból kilépve megéli a „különöset”, a „rendkívülit” és a „csodálatosat”. A korábbi szemlélettől eltérően a feldolgozásra szánt szemelvényekben előforduló valamennyi új kifejezést a könyv kiadói kiemelték, értelmezték, hogy ezeket jobban megértsék és bátran alkalmazzák a gyerekek. A gyűjtemény külön érdeme, hogy a magyar gyermekek érzelmvilágához közel álló alkotások mellett megismertet más népek verseivel és meséivel is.

A kiadvány szólásokat, közmondásokat, találós kérdéseket, állathangutánzó meséket, anyanyelvi játékokat és nyelvtörőket is tartalmaz. Az ötletgyűjtemény hasznos segédanyag a gondolatébresztő, kreatív pedagógusok számára. A gyermekcentrikus szerkesztés és válogatás sikerélmény ígéretével garantálja a foglalkozások alkotó légkörének megteremtését.

Magyari Beck Anna válogatása, szerkesztése, anyanyelvijáték-leírása, Garnasztói Szilvia gyermekmunkákból összeállított illusztrációi, Szelényi László, Kiss Antal és Réz Mihály fotói harmonikusan illeszkednek a terjedelmes játékgyűjteménybe. A gazdag, változatos és színes összeállítás sokoldalúan hasznosítható a három-hét évesek körében. Teljes szakmai meggyőződéssel ajánlható a pedagógusok, szülők és kisiskolások részére.

Magyari Beck Anna-Garnasztói Szilvia: Hüvelykujjam almafa...Tárogató Kiadó, Budapest, 1994.

URBÁN LÁSZLÓNÉ

A kommunikáció sikerességére való nevelés

A kérdésre, hogyan lehet a kommunikációra való nevelés sikeres, a rövid válasz az, hogy úgy, ha annak módszerei minél közelebb vannak azokhoz az eljárásokhoz, amelyek révén a kisgyerek az anyanyelvét természetes körülmények között elsajátítja. Írásomban ezt fogom röviden kifejteni, azaz először felvázolom a természetes körülmények között zajló nyelvtanulás legfontosabb mozzanatait, majd pedig levonom az intézményes nevelés számára hasznosítható következtetéseket.*

Az anyanyelv elsajátítására irányuló kutatásokból itthon és külföldön egyre világosabban kiderül, hogy a sikeres nyelvtanulás legfontosabb kelléke a beszélő környezet, a mennyiségileg és minőségileg egyaránt gazdag nyelvi anyag /input/, amelyet veleszületett elemző stratégiáinak alkalmazásával a kisgyerek szétszedhet, hogy megismerje anyanyelve építőelemeit /tartalmas szavak és funkciószavak/, és elvonja az ezeket összerendező /nyelvtani/ szabályokat, hogy azután ebből a két tényezőből felépítse nyelvtudását /nyelvi kompetencia/. A kisgyerek tehát a konkrétan elhangzó közlésekből

*Az írás a NYKIT konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

egyre magasabb szintű absztrakcióval jut el a nyelvi rendszer megismeréséig, ami a fejében formálódó belső nyelvtan alapját képezi. Ha nincs input, a gyerek nem tud mit feldolgozni, következésképpen nem tanul meg beszélni. Erre a legnyilvánvalóbb bizonyítékot az ún. farkasgyerekek szolgáltatják, akik az emberi környezettől elzártan éltek, amíg rájuk nem találtak.

Ahhoz azonban, hogy a kisgyerekből sikeresen kommunikáló felnőtt válják, a nyelvi rendszerrel párhuzamosan meg kell tanulnia a nyelv használatának a szabályait is, azaz tudnia kell, hogy mikor kihez, hogyan szóljon, hogyan indítson társalgást, hogyan adja át partnerének a szót és hogyan vegye azt át, tudjon nyelvi úton problémákat megoldani, ismerje a nemekhez és életkorokhoz kötődő sajátos kommunikációs stílusokat, tehát megszerezze a nyelvi kompetenciánál tágabb kommunikatív kompetenciát. Ez azt igényli, hogy ne csak passzívan hallgassa a környezetében elhangzó, felnőttek között zajló párbeszédet, hanem hozzá is beszéljenek, neki is címezzék a közléseket. Ennek a követelménynek tesz eleget a gyerekhez intézett felnőttbeszéd, szép magyar szóval a dajkanyelv, amelyet bátran nevezhetünk szocializáló nyelvhasználatnak is, hiszen alapvető célja, hogy a gyereket bevezesse a beszélőközösség nyelvi-kulturális normarendszerébe.

Ez a sajátos, egyszerűsített nyelvhasználat segíti hozzá a gyereket a nyelvi rendszer adekvát, a kommunikáció céljának és résztvevőinek megfelelő használatához, azaz annak megtanulásához, hogy a különféle élethelyzetekben milyen nyelvi magatartást kell produkálnia. A mondottak belátására elég, ha két példát említek. Az egyik a néma szülők televízión, rádión nevelkedő gyermeke, aki ha nem kerül beszélő közösségbe, hézagosan tanulja meg az anyanyelvét, hiszen a rendelkezésére álló beszédminta, mivel nem neki szól, mind tartalmilag, mind formailag feldolgozhatatlan számára. A másik jól ismert hospitalizáció, ami az intézetben nevelkedő gyermeknél alakul ki, többek között ugyancsak a személyre szóló kommunikáció hiánya miatt.

A kommunikáció sikeressége tehát a családban alapozódik meg, ahol a nyelvi szocializáció – tágabb szocializáció részeként – a felnőtt-gyermek beszédkapcsolatban, elsősorban az anyával való együttműködésben, interakcióban megy végbe.

A szülői nyelvhasználat a különböző életkorokban közvetlen célokat szolgál. Kezdetben az a cél, hogy a szülő felkeltse és ébrentartsa a kisbaba figyelmét, azaz megteremtse a kommunikációs kapcsolatot és igényt ébresszen a babában hasonló kapcsolat kezdeményezésére. Ennek érdekében a kisgyerek magatartását az anya már akkor is kommunikációra irányuló szándéknak tekinti, amikor nyilvánvaló, hogy ilyenről sem a gyermek életkora, sem jeladási képességének korlátozott volta miatt még nem lehet szó. Az anya ösztönösen kommentálja „meghangosítja” a gyermek nem nyelvi viselkedését, dicsér, bíztat és közben időt hagy a kisgyermeknek arra, hogy reagáljon. Valójában ez az anyai jelentőség tulajdonítás segíti hozzá a kisgyermeket annak felismeréséhez, hogy mozdulatainak, hangos megnyilvánulásainak, tetteinek jelértéke lehet, és hamarosan gondoskodik is arról, hogy „kisírtson” számára kedvező változásokat. Ebből az együttműködésből, úgymond prototársalgásból ismeri meg a kisgyermek a társalgás szerkezetét, szereplőit, a szerepek váltogatását, a témaváltás szabályait és közben persze megismeri magát a nyelvi rendszert is, az alapvető nyelvtani kategóriákat, amelyeket a külső világgal összekapcsolva, már a nyelv előtti korszakban kulcsot szerez anyanyelve megtanulásához.

Amikor a kisgyerek beszélni kezd, a szülő stratégiát vált, tevékenységében domináns lesz a *nyelvtanári* szerep, azaz olyan nyelvi anyagot nyújt a gyermeknek és olyan formában, hogy az feltárhassa az építőelemeket és a rendező szabályokat. Közben a szülő folyamatosan visszaigazolja a gyermek nyelvi produkcióját, közléseit újabb elemekkel kibővítve megismétli, ezzel lehetőséget ad a hibajavításra és a megfelelő nyelvi forma bevézésére.

Amikor az alaprendszer már kiépült, úgy három éves kor körül, ismét változik a szülői nyelvhasználat közvetlen motivációja, és a nyelvtanítás átadja a helyét a *világról szóló tanításnak*. Ennek megfelelően a gyermek négyéves kora és kamaszkora között a szülői nyelvhasználat bővelkedik a nyílt utalásokban és magyarázatokban, amelyek a világra és a világban való nyelvi és nem nyelvi viselkedésre vonatkoznak. A szülő ugyanis min-

den alkalmat megragad, hogy megmondja: hogyan kell viselkedni, mit kell tenni mikor, kinek, mit és hogyan kell mondani.

Mindez persze csak akkor igaz, ha kedvező a felnőtt-gyermek beszédkapcsolat. A nyelvi szocializáció minősége ugyanis erősen összefügg a család társadalmi-gazdasági helyzetével és szociokulturális szintjével, sőt más tényezőkkel is. Kezdjük ez utóbbiakkal! Bizonyított például, hogy a szájpadahasadékkal született babákat nem segíti annyira az anyai nyelvhasználat mint a normális beszédképző apparátussal született babákat, és az is, hogy a lányoknál a fiúkhoz képest lazább anya-gyermek kapcsolat idéz elő viszonylagos lemaradást a beszédfejlődésben. Ami pedig a szocioökonómiai státuszt illeti, középosztálybeli értelmiségi és halmozottan hátrányos helyzetű anyák és gyermekeik beszédkapcsolatának összehasonlító elemzéséből a hatvanas évek óta tudjuk, hogy az anyák e kétféle csoportjának nyelvhasználatában jelentős eltérések tapasztalhatók, mégpedig nyelvtani, szövegalkotási, társalgási szempontból egyaránt. Az iskolázatlan anyák nyelvhasználatát kevésbé differenciált, azaz mondataik rövidebbek, kevesebb kijelentő mondatot, jelzőt, mellérendelést és nem jelenidejű igealakot használnak, mint az iskolázott anyák. Ugyanakkor jelentősen több felszólító mondatot intéznek a gyerekeikhez, ami a kommunikációt egyáltalán nem támogatja, hiszen választ nem igényel. És mivel főnévből és névmásból is kevesebbet használnak, beszédük kevésbé referenciális, azaz tényállásjelölő. Márpedig a nyelv elsajátítására éppen az van kedvező hatással, ha a beszédpartner számára pontosan kiderül, hogy mire vonatkozik a közlés. Tovább sorolva a különbségeket: az iskolázatlan anyák beszéde jóval több önismétlést, sztereotípiát tartalmaz és sokkal inkább a gyerek viselkedésének az irányítását szolgálja, mint az iskolázott anyák beszéde, akik gyakrabban mondanak a gyermeküknek új információt, illetőleg valódi kérdéseikkel gyakrabban kérnek tőlük informatív választ, mint az iskolázatlan anyák. Ennek a pozitív hozzáállásnak az a következménye, hogy az iskolázott szülők gyermekei a dolgokhoz és eseményekhez fűzött folyamatos szülői kommentár révén megtanulják, hogyan kell a dolgok közötti kapcsolatokat felfedezni, a különbségeket és hasonlóságokat felismerni, ami a fogalomalkotás nélkülözhetetlen feltétele, közvetve pedig a kontextustól független beszédmód, az ún. kidolgozott kód alapja. Végeredményben tehát az iskolázott anyák jobban felkészítik gyermekeiket a társalgásra, és sokkal inkább elfogadják őket társalgási partnernek, ez pedig hatással van a gyermek kognitív és személyiségfejlődésére is. Mindez azt jelenti, hogy az imprinting a bevésoedés a nyelvi fejlődésre is érvényes. A szülői nyelvhasználat meghatározó szerepe a felnőttek nyelvi viselkedésében is tettenérhető, erre utalnak az MTA Nyelvtudományi Intézetben folyó, a mai magyar nyelvhasználatra irányuló szociolingvisztikai kutatások.

Mi szűrhető le a fentiekből az iskolai nevelés számára? Legfontosabbnak talán az a tanulság, hogy a kommunikációt fejlesztő programoknak messzemenően tekintetbe kell venniük a családban folyó nyelvi szocializációt, az ennek nyomán kialakuló nyelvtudás szerkezetét, nyelvhasználati módokat; és a szocializációt mintegy folytatva, spektrumában és mélységében fokozatosan bővíteni kell a gyerek kommunikatív kompetenciáját. Ha tehát az oktatás keretei között a gyerekekből kiinduló előismereteikre és tapasztalataikra építő, eredendő kíváncsiságukra és társas késztetéseikre építő módszereket alkalmazunk, a konkrét kommunikációs helyzetekből el lehet jutni a nyelvi kategóriák és fogalmak tudatosításához, hiszen valójában nem történik más, mint hogy külsővé tesszük a gyerek fejében kiépült belső nyelvtant.

IRODALOM

- Bánréti Zoltán: Nyelvtan – Kommunikáció – Irodalom tizenéveseknek. Alternatív képességfejlesztő program az általános iskolák felső tagozata számára. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1990.
- Bánréti Zoltán: Kommunikálj! Kommunikációs tréningek 14-18 évesek számára. Korona Kiadó, Budapest, 1993.
- Berko-Gleason, J. – Weintraub, S.: Input language and the acquisition of communicative competence. *Children's Language* 1978.1.sz. 171-221 p.

- Bíró Zoltán: Beszéd és környezet. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1984.
- Curtiss, S.: *Genie*: A psycholinguistic study of a modern-day „wild child”. New York, 1977.
- Fromkin, V.A. – S. Krashen – S. Curtiss – D. Rigler: The development of language in *Genie*: A case of language acquisition beyond the „critical period”. *Brain and language* 1974. 1.sz., 81-107. p.
- Jansonius-Schultheiss, K.: The development of articulatory skills in cleft palate babies. *Proceedings of Phonetic Sciences*. 1991. 4. sz. 346-348. p.
- Réök György: Beszédvizsgálatok 6 éves óvodások körében. *Pedagógiai Szemle*, 1980. 7-8. sz. 642-655. p.
- Réger Zita: *Utak a nyelvhez*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1990.
- Snow, C.: Parent-child interaction and the development of communicative ability. In R. L. Schiefelbusch-J. Pickar (eds) *The acquisition of communicative competence*. Baltimore, 1984.
- Sugárné Kádár Júlia: A nyelvi-kommunikatív és a szociális fejlettség mutatói az óvodai eredményvizsgálatban. *Pedagógiai Szemle*, 1979. 11. sz. 1011-1022. p.
- Sugárné Kádár Júlia - Réök György: A szociokulturálisan hátrányos és az átlagos szociális helyzetű 4-6 éves gyermekek beszédképességének jellemzői. In. Sugárné Kádár Júlia (szerk): *Beszéd és kommunikáció az óvodás és kisiskoláskorban*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1985., 151-179. p.
- Truby, H.M.: Prenatal and Neonatal Speech „Pre-Speech” and an Infantile-Speech Lexicon. *Word* 27. 1971. 57-102. p.
- Tuazcharoen, P.: The Babbling of a Thai Baby: Echoes and Responses to the Sounds made by Adults. In Waterson, N. – C. Snow (eds) *The Development of Communication*. Chichester-New York-Brisbane-Toronto, 1978. 111-125. p.

KASSAI ILONA

Cigány-magyar olvasókönyv az általános iskola első osztályai számára

Újszerű vállalkozás eredményét tarthatja kezében az olvasó: Vajda Imre az általános iskolák első olvasókönyvéből fordított le részleteket a magyarországi cigány nyelvjárások közül a legtöbb beszélővel rendelkező lovárra. A könyv jelentőségéhez nem fér kétség: a gyermekek ugyanazt az anyagot olvashatják egy kinyitott oldal bal lapján anyanyelvükön, jobb lapján magyarul. Ez nemcsak a nyelvi készségeiket fejleszti, hanem megkönnyíti a cigányul nem tudó, de a gyermekek anyanyelvének megjelenését az iskolában fontosnak tartó pedagógus munkáját is; magyaros helyesírás bizonyítja, hogy követni tudja tanítványai olvasását, a tartalmi egyezés pedig azt, hogy ugyanazzal az anyaggal foglalkozhat mindkét nyelven.

A cigány nyelvről röviden

A cigány az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik, azon belül pedig az ún. újind nyelvekhez. Típusát tekintve azonban már nem ind nyelv, mert sok külső hatás érte, elsősorban a nem ind nyelvek részéről. A nyelvtudomány jellegzetesen balkáni nyelvnek is tartja, mivel minden fontosabb nyelvtani kategória megegyezik a balkáni nyelvekével. Mintegy 8-9 főbb európai nyelvjárása van, amelyek közül ma Magyarországon több is megtalálható. Ezek közül azonban az ún. magyarcigány (romungó) és a németcigány (szintó) nyelvjárást már csak kevesen, alig néhány család beszéli. A legtöbb cigány anyanyelvű család az ún. oláh-cigány nyelvjárás valamelyik alnyelvjárását ismeri anyanyelvként, közülük is a legtöbben a lovárit. Meg kell emlékeznünk a szakirodalomban gurvárinak ne-